

Ганна СТЕПАНОВА

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Юлія СУХОМЛИН

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПЕРШІ КРОКИ

Україна перебуває на етапі здійснення певних реформаційних процесів у різних сферах законодавства, серед яких і кримінальне процесуальне. Одним з найактуальніших на сьогодні є запровадження інституту відновного правосуддя, імплементацію якого було закріплено шляхом ухвалення 16 листопада поточного року Закону України «Про медіацію». Цей Закон визначає не тільки правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), а й самі принципи медіації та статус медіатора, вимоги до його підготовки, а також інші питання, пов'язані з цією процедурою. Таким чином законодавцем здійснюється гуманізація законодавства шляхом впровадження стандартів правосуддя, дружнього до дитини та звернення норм у бік інтересів громадянина.

Не зважаючи на те, що сьогодні Україна знаходиться лише на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя, можна з впевненістю зауважити, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у сучасній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка не є безпідставною, насамперед вона ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах, що свідчить про його ефективність. До того ж це відповідає загальній концепції щодо гармонізації національного законодавства з законодавством Європейського Союзу, адже, питанню примирних процедур присвячена ціла низка рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема, Рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 року, яка є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя та Основоположного рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/ІНА), що наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національній системі права.

Однією з процедур відновного правосуддя є медіація у кримінальних провадженнях, під якою розуміють процес, який веде медіатор за участю з одного боку потерпілого, а з іншого особи підозрюваного, обвинуваченого з метою досягнення між ними згоди на примирення стосовно спору (конфлікту) шляхом вироблення рішення, прийнятного для всіх сторін (відновного результату). Відновний результат – це угода, досягнута у ході відновного процесу, який передбачає реалізацію заходів, що охоплюють компенсації/відшкодування, реституцію/відновлення первинних прав і роботи на користь громади, що має на меті задоволення індивідуальних та колективних потреб і відповідальності сторін, а також досягнення реінтеграції потерпілого і правопорушника [2, с. 5].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) (ст. 468, 469, 471, 473–476) розкриває деякі аспекти інституту медіації. Зокрема, ч. 1 ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Участь медіатора умовно передбачена ч. 1 ст. 469 КПК України, у якій зазначено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником та представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [4]. Такою іншою особою і є посередник (медіатор), який допомагає знайти компроміс і особливий спільний інтерес для подальшого вирішення конфлікту, а отже, відновлення

попереднього становища та, насамперед, справедливості для потерпілого.

У 2019 році було ухвалено спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України (№ 172/5/10 від 21.01.2019 р.) про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Цей пілотний проєкт з відновного правосуддя запроваджувався в Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. У 2020 році до реалізації даної Програми долучилися й інші області України [3].

Згідно з вище зазначеним наказом, медіацією у кримінальних провадженнях є добровільна, позасудова процедура, під час якої неповнолітній, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий за допомогою посередника (медіатора) намагаються врегулювати конфлікт шляхом укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

Умови застосування процедури медіації у кримінальних провадженнях у межах Програми відновлення для неповнолітніх є:

— наявність потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

— вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину;

— визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення;

— згода неповнолітнього і потерпілого на участь [6].

Варто зазначити, що необхідність застосування медіації у кримінальному процесі зумовлюється результативністю цієї процедури, яка виявляється в усвідомленні підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості та виникненні у нього бажання виправити проблемну ситуацію, яку він створив для себе і потерпілої особи [5].

У Програмі відновного правосуддя з 2019 по 2021 роки взяли участь 240 дітей, які перебували в конфлікті з законом та наразі понад 200 дітей вже успішно пройшли передбачену процедуру щодо застосування заходів розвитку особистості, корекції поведінки та ресоціалізації [3].

Підґрунтям для застосування процедури медіації в кримінальному судочинстві України є поява у КПК України положень щодо можливості укладення угоди про примирення сторін між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Рамкове рішення Європейського Союзу «Статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. містить таке визначення: «медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятного рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора».

Метою початкового етапу медіації є не вирішення конфлікту як такого, а розуміння сторонами того, що відбувається й позицій одна одної. Далі продовжується обговорення деталей, ризиків та перспектив справи. Сторони розуміють, що пропонують одна одній прийнятні варіанти вирішення конфлікту, при цьому медіатор є стороною нейтральною й не може нав'язувати свою думку. Сторони самі повинні досягти компромісу й прийти до спільного вирішення їхнього конфлікту.

Необхідно розуміти, що медіація не може гарантувати абсолютного виправлення правопорушника і усвідомлення ним своєї протиправної поведінки. Тому необхідно зазначити, що медіація не повинна стати предметом зловживань з боку злочинців, які недобросовісно вважатимуть її способом ухилення від законного покарання.

Кримінальний процесуальний порядок процедури медіації заснований на двох взаємопов'язаних елементах: конфіденційності й неупередженості. Конфіденційність є вимогою про неприпустимість розголошення та витоку інформації, одержаної сторонами процесу медіації під час зустрічей. Так, у Рекомендації Ради Європи № 19 зазначається, що дискусії в процесі медіації мають конфіденційний характер та не підлягають використанню в майбутньому, таке використання можливе лише за згодою сторін. Але таке положення викликає запитання щодо меж інформації, яка підлягає доведенню до відома суду у разі досягнення згоди між сторонами.

Що ж до принципу неупередженості, то медіація в кримінальних провадженнях потребує обов'язкового встановлення та оцінки вчиненого діяння. Тут роль медіатора є

особливо важливою, адже він має забезпечити такі умови проведення процедури примирення, за яких відбувається одночасне встановлення вини особи та досягнення згоди щодо вирішення конфліктної ситуації [1].

Процедурі медіації притаманні деякі особливості, обумовлені колом учасників та їх специфічним процесуальним статусом, який на сьогодні залишається невизначеним у КПК України. Також питання є і до статусу органу, який буде здійснювати процедуру медіації, не визначено правового статусу медіатора, контроль за якістю наданих послуг та подібних вимог.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що інститут медіації для українського законодавства є новим, законодавство перебуває на етапі формування, а КПК України містить передумови для ефективного запровадження цього інституту у кримінальний процес. Кодекс повинен містити положення, які б були основою діяльності медіатора для визначення його поведінки. Чітке встановлення загальних стандартів поведінки медіатора та визначення норм, яким повинен відповідати останній, є запорукою здійснення процесу медіації належним чином та підвищення публічної довіри до медіації як ефективного засобу вирішення спорів. Впровадження цього інституту дозволить уникнути додаткових фінансових витрат сторін, а також витрат держави, розвантажити судову систему.

1. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України – дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019.

2. Відновне правосуддя – шлях до безпечної громади / БО «Український центр порозуміння». 2011. 23 с.

3. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

5. Назарук О., Онищук А. Медіаційна процедура у кримінальному процесі. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 74–80. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/02/nazaruk.pdf>

6. Чи існує медіація у кримінальних справах в Україні? URL: <https://law.chnu.edu.ua/mediatsiia-u-kryminalnykh-spravakh-v-ukraini/>

Дмитро СТЕПКО

викладач відділення
первинної професійної підготовки,
спеціалізації та підвищення кваліфікації
Навчально-наукового інституту заочного
навчання та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИСУТНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЯК ЗАСІБ МЕДІАЦІЇ

Присутність поліції є одним з видів впливу на громадян під час надання поліцейських послуг. Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» поліція здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. Передусім це здійснюється через присутність поліцейських в однострої.

Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Присутність поліцейського допомагає не обмежуючи права і свободи людини здійснювати превентивну та профілактичну діяльність та виконання повноважень.

Під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також